

P. Punykó Mária

„HÁT AZ RITKA MADÁR!” A kígyókő a hiedelmekben és a népi gyógyászatban

Beregszász és Munkács között, az egykori Bereg vármegyében található a mára teljesen lecsapolt Szernye-mocsár, vagy ahogy az itt élők nevezik: a *Tó*. A lecsapolás előtt fenséges természeti látvány lehetett, természettudósok, szépírók siratták elvesztését. A BEREG című hetilap 1885-ben hat folytatásban elragadtatással mutatja be a Szernye-mocsár élővilágát, elemzi gazdasági lehetőségeit, s aggodalommal szól a belvízi szabályozás által kilátásba helyezett jövőjéről.¹ Fél évszázad elteltével Pálóczi Horváth Lajos Álompákász című regénynek hőse már csak elsiratni tudja a valaha volt csodálatos vízvilágot.²

A Szernye-mocsarat az alábbi községek ölelték, s ölelik körül ma is: Kígyós, Nagyberég, Beregújfalu, Makarja, Bárdháza, Fornos, Dercen, Gát, Makkosjánosi. Makarja és Bárdháza ukrán, illetve német (sváb) etnikumú.

A gyűjtést a hét magyar helységben végeztem. Dercen, Fornos színmagyar falu, a többi községben az első világháborút követő évek betelepítése óta ukránok is élnek. Jánosi kivételével a falvak magyar anyanyelvű lakossága református vallású. Beregújfaluban a ruszinok (ukránok) körében is érdeklődtem. A beregújfalui gyűjtés időpontja 1991-92, a többié 2001 márciusa-áprilisa (kivéve két jánosi és egy gáti lejegyzést), s erre az időre esik a beregújfalui ruszinok megkérdezése is.*

A nevezett falvaknak gazdag a kígyókőhöz kötődő élményanyaga, hiedelme. Szinte minden megkérdezett szolt néhány vele vagy a hozzátartozójával megesett, kígyóval való találkozás igaz történetéről. Száz ilyen elbeszélést jegyeztem le. Nem beszélhetünk mégsem kígyókultusról, tiszteletről, mivel – a házi kígyót kivéve – kegyetlenül pusztítják valamennyi fajtáját,³ s varázserőt tulajdonítanak a tárgynak, mellyel megölték az állatot⁴

A vizsgált területen tudnak a kígyókőről, melynek itt „*csuszófüjta kű*” a neve. Az elnevezés jelzi, hogy nem a kígyó fejében, gyomrában található gyémántkőről van szó, hanem a kígyók által fűjt kőről. A megkérdezettek túlnyomó többsége találkozott az esettel vagy hallott róla, illetve ő vagy rokona, ismerőse birtokolt is ilyen követ.

A gyűjtött anyagot vizsgálva körvonalazhatóak a fűjás, valamint a rátalálás körülményei. A Szent György nap (április 24.) mindenképpen jeles időpont a kígyókőhöz kapcsolódó hiedelmekben. Általános nézet mindenütt, hogy a Szent György nap előtt kibújt kígyó, gyík hasznos.⁵ Marinka Bertalan beregújfalui cigányember, akitől a leggazdagabb hiedelemanyagot gyűjtöttem, a kő fuvásának napját Szent György napra teszi.⁶ Más adatközlők szerint tavasszal, koranyáron, nyáron illetve ősszel történik, a kibúvás után illetve a téli elbúvás előtt.⁷

* A gyűjtőpontok a Szovjetunió felbomlása után visszanyerték történelmi nevüket, tehát ukránul is a magyar név cirill betűvel írt változatát használják. Kivétel Nagyberég – Veliki Beregi; Beregszász – Berehove; Rahó – Rahiv.

¹ Farkas 1885. 1.

² Pálóczi 1986. 265-278.

³ 1. szöveg (a továbbiakban: sz), 30. sz.

⁴ 12. sz., 19. sz., 27. sz.

⁵ 7. sz., 12. sz., 17. sz., 19. sz., 22. sz.

⁶ 1. sz.

⁷ 3. sz., 9. sz., 15. sz., 20. sz., 21. sz. 26. s z.

A követ fújó kígyók látványával legtöbbször a szénázást, gombázást, fahordást⁸ hozzák kapcsolatba, ami némiképp kizárja a Szent György napot. A hely meghatározásánál a napos erdőrészen kívül a domboldalt, napos, köves hegyhátat jelölik meg, csupán egy példa van arra, hogy a kígyók a fák tetején gyülekeznek⁹. Fornoszi elbeszélés szerint az őszi kikerics virága azért mérgező, mert ott virít, ahol ősszel a kígyók a követ fújják.¹⁰ A kígyók számát tekintve ötvenről, százzal, ezerről, rengetegről esik szó, s megegyeznek az elmondások abban is, hogy halomba, „bukóba” gyűlnek, s vetőkosarat formáznak.¹¹ Seregnyi kígyót említenek a források is: „Bizonyos időben összegyűl valamely vidék minden kígyója körbe a legtekintélyesebb köré”; „A vidék kígyói néha egybegyűlnek...”¹², „...Hát egyszer csak látom, hogy a sok kígyó mindenfelől siet egy tisztás helyre. Nemsokára összegyűlt száz vagy több is...”¹³, „... mikor lenézek, hát olyan egy csomó állat-kígyó vót, hogy vót legalább száz-húsz, százötven!”¹⁴ Egy gömői hiedelemmonda szerint viszont hat kígyó már elegendő a kőfúváshoz.¹⁵ A Szernye-mocsár környéki falvakban gyűjtött elbeszélésekben is találunk adatot, ahol három kígyót említenek.¹⁶ Ugyancsak megegyeznek a megfigyelések arra vonatkozóan, hogy a kígyók fejüket összetéve, sziszegő, susogó hangokat hallatva fújják a követ¹⁷, mely a kígyók köpetéből, nyálából kövesedik meg.¹⁸ A kövek számát tekintve is egységes képet kapunk, egy nagybereg adaton kívül¹⁹ minden esetben egy kőről van szó. Egységes a leírás a kő formáját illetően: gömbölyű illetve ovális, diónyi, baracknyi, szilvaszemnyi, tojásnyi.²⁰ Többnyire szívárványosnak mondják, hangsúlyozva, hogy a kék, sárga, piros, zöld vonalkák kígyóformát mintáznak.²¹ De előfordul fehér, kék, gyémánt-szín is.²² A követ a szerencsés megtaláló a földön leli, miután a kígyók elhagyták a területet. Csupán két elbeszélésben találkoztam azzal a motívummal, hogy a követ (gyűrűt) az egyik (a legutolsó) kígyó farkára fújják.²³

Amilyen gazdag az emlékezet a kígyókővel kapcsolatosan, annyira szegényes az ismeret a felhasználást illetően. Szerencsét hoz,²⁴ játszottak vele.²⁵ Nem bír olyan varázserővel, mint például a karcsai mondában, ahol láthatatlanná válik, aki a szájába veszi.²⁶ A gyűjtött elbeszélésekben alig akad példa arra, hogy rontásra, rosszra használják a „csuszó fujta követ.”²⁷

A Szernye-mocsár környéki magyar falvakban lejegyzett szövegek azt mutatják, hogy a kígyókővel kapcsolatos hiedelem, valamint annak gyógyításra való felhasználása megegyezik a magyar népi gyógyászatból általánosan ismertekkel.²⁸ Többnyire az ember gyógyítására használják, de előfordul, hogy jószágok kezelésére is. Mindkét esetben kizárólag kül-

⁸ 1. sz., 2. sz., 3. sz., 4. sz., 28. sz.

⁹ 4. sz., 15. sz., 16. sz.

¹⁰ 15. sz.

¹¹ 2. sz., 3. sz., 4. sz., 14. sz.

¹² Hermann 1896. 480.

¹³ Szivós 1902. 377.

¹⁴ Erdész 1984. 54.

¹⁵ Ujváry 2000. 13.

¹⁶ 26. sz.

¹⁷ 1. sz., 2. sz., 4. sz.

¹⁸ 12. sz.,

¹⁹ 21. sz.

²⁰ 1. sz., 3. sz., 4. sz., 11. sz.

²¹ 1. sz., 4. sz., 10. sz., 11. sz., 21. sz.

²² 4. sz. 13. sz., 16. sz.

²³ 12. sz.

²⁴ 13. sz.

²⁵ 21. sz., 26. sz.

²⁶ Balassa 1963. 51.

²⁷ 17. sz.

²⁸ Erdész 1984. 56-57. old.

sőleg. Több adatközlő is utal rá, hogy nem használhatja a követ bárki, csak az, aki „ért hozzá”, vagyis ha valaki megtalálja, oda kell adnia annak, akit a faluban gyógyítóként tartanak számon. (Beregújfaluban megnevezték, kinél kell keresnem a kígyókövet, ki vitte el Princ néni halála után. Két helyen is mondták, „ugyan, miért tartottuk volna meg, hisz úgy sem tudjuk használni.” Ugyanilyen természetességgel zártak ki egy megnevezett személyt, mondván, „az nem tudja azt használni!”) A kezelés mikéntje a *megkerekítés*. Kivételesen ezzel a szóval élnek, még a ruszin Princ Ilonka is (akinek az anyósa egy több mint száz éves kígyókövel gyógyított), keresve a magyar szót, mutatta magán a megkerekítést, s fellélegzett, mikor kimondtam. Egy gáti elbeszélő használta a *görgítés* kifejezést, de újabb rákérdezőskor már ő is *megkerekítést* mondott²⁹, s a cigány Marinka Bertalan fogalmazott a megkerekítés mellett így is: *lebájozta*.³⁰ A leggyakrabban a bőrbetegségek különböző fajnálál használgják. Összesen tíz betegséget neveznek meg, amelynél alkalmazzák a kígyókövet.

kelés – 2., 3., 4., 5., 24., 25. számú szöveg

támadás – 4. sz.

gyulladás – 5. sz.

daganat – 11., 9., 25. sz.

göm – 23. sz.

kiütés – 12., 23., 25. sz.

seb – 5., 12. sz.

kígyóharapás – 12. sz.

szembetegség – 2., 25. sz.

szmertyilná koszty (csontkinövés) – 24. sz.

Csak egy ruszin elbeszélő utal arra, hogy a megkerekítés mellett valamilyen varázsszöveget is mondtak és imádkoztak.³¹

Bár nem Szernye-mocsár környéki adat, de kárpátaljai, s merőben eltér az eddig tárgyalt kígyókö-képzettől, illetve az azzal való gyógyítástól a rahói történet. Az említett falvakban a gyógyító tulajdona a kő, ő gyógyít vele, kezelés után nála marad. Egy felső-Tisza-vidéki szász (cipszer) történetre bukkantam a dolgozat készítése során, amely szerint a betegnek egyedül kell megkeresnie a kígyókövet.³²

A függelékben közlök néhány más, kígyóval kapcsolatos hiedelemtörténetet, amely a kígyó zsírjának illetve összetört bőrének hasznosságáról szól.³³

Összegezve a Szernye-mocsár falvaiban végzett gyűjtőmunkát, a kígyókö ismeretéről és annak gyógyászatban való felhasználásáról egy itteni gyűjtés példázatával élnek. Marinka Bertalan cigány mesélő és családja 1991-ben élő hiedelemként, megélt élményként beszélt a kígyó és a béka kapcsolatáról: a kígyó hipnotizálja a békát, minek következtében az kénytelen lenne bemászni a szájába, ám ha ekkor valaki elhúzza a botot kettejük között, a béka megmenekül, a szétválasztó bot pedig varázserőt kap. Ezek után birtoklójának csak azt kell magában mondania: „*Ahogy elhajtottalak benneteket egymástul, úgy használjon ez a bot! ... ami-re te gondolsz, az a bot arra jó.*”³⁴ 2001. áprilisában a nagyberegi nyugdíjas erdész is megélt élményként beszél a történésről, ő maga is megmentett így nemegyszer békát, de a szétválasztó bot varázserőjét már nem ismeri.³⁵ Hasonlóképpen a kígyókö-fújás tényét a tárgyalt falvakban még ismerik, de gyógyító szerepe, akár a szétválasztó boté – megkopott.

²⁹ 11. sz.

³⁰ 1. sz.

³¹ 23. sz.

³² 8. sz.

³³ 6. sz., 7. sz., 10. sz., 11. sz., 17. sz., 29. sz.

³⁴ 18. sz.

³⁵ 21. sz.

Szövegek

1.

Mikor én az erdőbe elmentem, hát ráakadtam, hogy a csuszók összejöttek és ők elkezdtek „ssssssssss” „ssssssssss”, füttyülnek és egymáson zsinegnek. Én se vótam lusta, fogtam a baltámat, kivágtam egy jó kis botot, és csíp-csáp, csíp-csáp a csuszókat öldöstem megféle és raktam egy rokástra. Mikor én onnét elzavartam őket, amit megöltem, megöltem, a többi elment, egy ekkora kű ni! (Baracknyit mutat.) Egy ekkora kű. De abba mindenféle szín ott. De mindenféle! Sárga, piros, kék, ződ, mindenféle szín vót. Abba a kűbe. Hát felvettem a követ, zsebbe, megyek, keresem a baltát, kötelet, sehon nincs. De itt má este van! Most mit csináljak? Megyek haza.

Na, és nem leltem meg a baltát, sírva hazamentem. Mondom apámnak, így és így, nem is mertem be se menni. De mán apám is ízélt, hogy hon van a fiú. Hát bementem, mondom:

– Apám, így és így – mondom – elmentem faér, hiába mondta, hogy ne menjek máma (Szent György nap – gyűjtő), de én elmentem, és ráakadtam a sok csuszókra, és öldöstem és raktam rokástra, a többi elszaladt – mondom – megleltem ott, nézze má, ezt a kis követ, de mentem a baltámat keresni meg a kötelet, sehon nincsen.

– Fiam – azt mondja –, arra te má ne törődj, majd lehet, hogy hónap ráakadol. Add csak nekem ide azt a kis követ!

– Há – mondom – minek kell az magának?

– Csak te, fiam, add ide!

Nálunk pedig, ha tetszik ösmerni, hogyne a jegyzőné.

Gyűjtő: Princ Ilonkát?

– Ü. Csak nem Princ, mer neki az édesanyja Huzinec. Ük Emmáva édestestvérek vótak. Na, Princ azé, mer az vót a Princ, ott vót egy vénasszony. Princ, hogy is hiták má, no, nem jön eszembe fele, na. Vénasszony vót. Nem Zsófi néni. Már oszt én is vótam hozzá. Meg a jánt is vittük, az én jányomat, ezt, aki most bent vót. De még ahhoz, nem hogy csak a jányt, hanem jöttek messzirü, falukbu, minden, és ü tudott segíteni. Avval a kűvel.

Na osztánig apám odaadta annak a vénasszonynak, mer hát nekünk is vót gyerekek, több, oszt ugyi elvitte annak a vénasszonynak: „A fiam ezt és ezt lelte, s elhagyta a kötelet meg a baltát.”

– Menjen – azt mondja –, a kötelje ott lesz! Csak menjen a fia vissza, ezér a kűir ott van a kötelje és a baltája is ahova tette.”

Ugy is vót. Én elmentem, és ott vót a kötelem és a baltám is. És fát is hoztam akkor a nap. Majd osztánig esett olyan baj, hogy hát ugyi kellett segíteni. Én má nős vótam, evvel a asszonnyal vótam. Hát hogy elnevezem magának, az arcomon. Köszöntem olyan helyen, hogy na, vót ott egy halál, és nem tudtam, hogy ott köszönni nem szabad. És én bementem, és köszöntem. Ki vót terítve, és azon pedig vót egy olyan vérkelés vagy egy olyan tályog. És neki ne legyen mérve, legyen annak, akinek vót, meg járjon arra, amerre jár, az pedig nekem az arcomra jött. És hiába jártam össze-vissza, mindenféle az orvoshoz, nem tudtam kigyógyulni. És elmentem ühöz, és akkor ü engemet *lebájozott*. A vénasszony. Megcsinálta, és elment.

Marinka Bertalan, sz. 1932.

Beregújfalu, 1991.

2.

Pulya vótam még, bizony Isten, nem hazudok. És akkor rámentem. Mentem csereér. Mi-lyen a pulya? Egy csapaton. Megyek, hát nézem, hogy mennyi csere van ott. Megörültem neki, odaszaladok. A fejek együtt. De ha száz csuszó nem vót, egy se! És úgy fújták a követ.

Csak annyi eszem nem vót, azut mondta anyám, hogy aztat nekem meg kellett várni, és mikor elmentek a csuszók, elvinni, és ez olyan orvosság, hogy kelés vagy bármilyen ilyesmi van akárkin, vagy a szeme fáj, megkerékítette vón, és na, az használt vóna. Nagy orvosság vót.

Máté Irén, sz. 1936.

Beregújfalu, 1992.

3.

T. Á. Én magam rámentem az erdőbe. Mentem gombázni. Az körülbelül lehetett május utolsó napjaiba, úgy huszadika tájon. Mentem gombázni, és akkor egy tisztáson itt az erdőbe, hogy hány száz vagy mennyi, nem tudom. Hát sok vót. És a fejek összedugva, oszt sziszegtek. Ugy megijedtem, hogy hazáig szaladtam.

Nem mentem én soha arra a tájra se! És akkor azt mondták az öregek, a régiek, hogy akkor fújták a csuszókövet. Igaz-e vagy nem igaz, én látni sose láttam.

T. P. Az igaz vót. Az uram is olyat lelt, és azt a helyet megjegyezte. És nekem vót egy anyósom, és azt mondta:

– Eridj csak, fiam, arra a helyre, ahon ez történt, és meglelel egy kis követ, és hozd haza!

És meg is lelte. Egy akkora kis hosszú kű vót (szilvaszemnyit mutat), és rajta mindenütt a csuszó körül. Mintha látnám most is! Megvót. Hordták, úgy mondták azelőtt, nem vót olyan nagy orvosi tudomány, mint máma, hanem hordták kerekíteni aztat. Azt mondták, hogy az jó, mer hát sok csuszó fujta. Úgy hívták, hogy csuszófujta kű.

Gyűjtő: És mit kerekítettek vele?

T.P. Hát keléseket. Megkelt a keze vagy olyasmit. Nappal nagyon meleg vót, nagyon korán, éccaka mentek szántani. Ugy hiták, hogy keverés. A földet még egyszer szántották. Oszt elment korán, mer nappal nagyon meleg vót, oszt elment korán szántani, oszt mikor jól kiszántotta a földet, akkor beeresztette, mer az erdő alján van, osztán elment az ökör után. Azt mondja, ü csak egy nagy csomó kigyóra ráment. Az is megborzadt. Elment, rögtön befogta az ökröt, hazajött. Azt mondja:

– Édesanyám, mit leltem? Egy nagy kigyócsomót leltem.

Mondta neki az anyja, hogy eridj, fiam, hónap, és nézd meg azt a helyet. Tudod, hogy hon van?

– Tudom – azt mondja.

– Nézd meg – azt mondja –, ott csuszófujta kü van.

És elment, oszt hazahozta.

T.Á. *Hát az ritka madár!* Én huszonhárom éve már dógozok az erdészetem. Sose láttam, csak akkor az egyszer. Akkor meg még gyerek vótam.

Tóth Árpád, sz. 1937.

Tóth Piroska, sz. 1905.

Beregújfalu, 1992.

4.

Vótam az erdőre paszulykaróér. Jöttem hazafele, itt lenn a Sáros-vögyön, ott lenn a György-lázánál, úgy híják aztat, ott vót egy út. Nem jöttem ki az erdőbű, hogy ne lássanak meg. Még akkor jobban ügyeltek, mint máma. Meg kellett a paszulykarót fizetni, ha megfogtak. Na, jövők, nézem én, ott egy kétágú fa tövébe, a legszélső fánál az erdőbe, mint egy vetőkosár. Nézem, mi az isten?! De súp-súp, si-su-su sziszeg. Nézem, nézem, csuszó. Jaj, Istenem, e ha rám rohan! Na, eljöttem, kijöttem az erdőbűl. A paszulykarót letámasztottam, ami vót a vállamon, elmentem vissza. Mondom, megyek, megnézem én még egyszer. Megnézem, hát mondom, mint egy vetőkosár. Ott sziszegtek.

És mondtam egy embernek, az azt mondja:

– Miér nem mentél el másnap oda vissza? Mer ha hozzányúltál vón, megcsipdesett vón.

– Kinek vót eszibe, hogy másnap is menjen el, nézzem meg.

– Ott vót a kű, ott meglelted vón a követ.

Gyűjtő: Az jó gyógyításra?

H. K. – Hát azt mondják, hogy az jó valamire.

H. V. – Az olyan szívárványos kű. Én láttam pulyakoromba.

H. K. – Olyan nagyságú, mint egy barack.

H. V. – És akkor abba ezer szívárvány van. Mindenféle, mint a szívárvány. Nem tudom, nem-é mamának vót. Avval kerekítették. Mer, ugyi, ezelőtt házi orvosok vót. Az én mamám meg olyan vót. Ott a Kútvégen amék lakott. Annak vót. Ha kelés vót vagy ilyen támadás vót. Na, most má emlékszek rá, annak vót. És annak vót – mondom – de az olyan, mint a szívárvány. Abba mindbe, mint a kis szilánkok. Mind más-más izék vót, mint a csíkok benne. De az tiszta kű vót. Tiszta kű. Olyan kű vót, de olyan gyémántkű, vagy milyen lehetett. De az olyan, nem olyan, mint rendes fekete kű. Olyan nagyon valami izé vót. Mostmá emlékszek, hogy az én mamámnak vót. Mert úgy vót, ha megkelt, az kivágta beretvéval. Ezelőtt nem úgy vót!

Handari Károly, sz. 1925.

Handari Vilma, sz. 1929.

Beregújfalu, 1992.

5.

Ujfaluban volt Princénének, most meg van Kucseránénál, Janinak az anyjának. Akinek van olyan gyulladás, seb, kelés vagy összegyűl valami, gennyes kelésre, arra használják a legtöbbit.

– Látta ezt a követ?

– Nem.

– Most Kucseránénál mennek, ha fájása van, a gyomrának meg ilyen, hozzámennek, mint Princénéhez jártak ezelőtt. Valóban, hát lehette vóna nekem látni, de nem voltam rá kíváncsi.

Én sokat hallottam Szilcén. Az asszonyok összejöttek, hát mindig beszéltek, hogy „Oj, to to dobre, kámeny disztáti!” (Az nagyon jó, követ szerezni!) Akarta mindenki, hogy kapjon. Az nagyon nehéz kapni, nagyon ritka.

Szolomka Mária, sz. 1935. (ruszin nemzetiségű)

Beregújfaluban élt, néhány éve Beregszászban. A gyűjtés Beregszászban történt 2001. április 2-án.

6.

Kijárt a nagy csuszó a gyerekhez tejet inni. Olyan nagy vót, hogy meglőtték a cseh csendőrök, még abba az időbe vót. Mikor meglőtték, megnyúzták, a zsírjáva a cseh csendőrök úgy dörzsölték magokat, rögtön letvetkeztek a nagy kövér emberek, és azt mondták, hogy az nagyon jó *rehomátul*.

Dankánics Anna, sz. 1935.

Nagybereg, 2001. március 21.

7.

Van olyan csuszó, aki Szent György nap előtt kibújik. Az hasznos csuszó. Azt megfogják, megszáritják, felakasztják a füstre, azt úgy összetörik, az olyan, mint a bors. Vót nekünk Fornoson apámnak egy jó embere, Darcsi Antal. Költő vót a. Oszt hozott apámnak má olyan port felakasztva. Ez a hasznos csuszó. Oszt a törtpaszulyba tették apámnak. Hazamentem valahonnan, oszt a blóderbe vót a kis törtpaszulyos lábos, anyám má beletette, de én nem tudtam. Éhes vótam, bevágtam a kis törtpaszulyt. Benne vót a port. Azt mondja anyám:

- Ki ette meg?
- Én.
- Akkor én kapcsolok:
- Be vót készítve?
- Be.
- Na, hát mit csináljak? Megettem.

*Molnár Róza, sz. 1915.
Beregújfalu, 1992.*

8.

Péter fiam 4 éves lehetett, amikor a keze két hét leforgása alatt tele lett tuskés szemölcsrel. A belső tenyere. Rettenetes volt. Az apja mindent végigpróbált, semmi nem segített. (megj. az apa orvos)

Nyár volt, felmentünk Rahóra. Panaszolom anyósomnak, mutatom a gyerek kezét. Semmi baj, mondja, megyünk Cipszerájba, Háni nénihez.

El is mentünk. Háni néni csúnya púpos öregasszony volt, nagy orrú, egy fogú – mint a mesében a vasorrú bába. Megnézte, s azt mondta, *kígyókű* kell. Menjünk le a Tisza-partra déli időben, a legnaposabb helyen, ott keressük, ahová egész nap süt a nap. Addig keresséljünk a kövek között, míg kígyókövet nem találunk. Háni néni leírása szerint kígyózöld, lapos kő. A méret nem fontos, csak az, hogy száraz legyen. A gyerek mosogassa, dörzsölje vele a kezét, majd dobja a háta mögé, s szaladjunk el onnan.

A Tisza-közre mentünk, ahol a partot a legjobban éri a nap. Sok időbe telt a keresgélés, végül a gyerek talált rá. Érdekes kő. Opálos fényű, olyan, mint egy féldrágakő.

Már másnap érezhető volt a változás, három nap múlva egy fél szemölcs nem volt a kezén.

Viperák megkövesedett tojásának vagy minek nevezte Háni néni a követ.

*Weinrauch Katalin
Beregszász, sz. 1942.
Beregszász, 2001. március 20.
(Az eset 1968-69-ben történt.)*

9.

Mondták, hogy – hát én azt nem láttam – csak az ezelőtti öregek beszéltek, hogy a csuszók ilyenkor tavasszal, mikor kibujtak a földből, összementek, és akkor egynek a farkára ráfúj-ták a követ.

Olyan csuszókövet. És aztat ugyi megtanálták. Olyan színes kő vót. Ha valakinek olyan daganatos betegsége vót, hát azzal megkerékítették, és akkor elmúlt. Csuszó fujta kővel. Hát igen, vót ilyen hiedelem.

*Bak Ilona, sz. 1913.
Gát, 1993. március 19.*

10.

Ezelőtt mi is, ha fujták a követ, a sok csuszók összejönnek, oszt aztat csinálják, oszt olyan követ csinálnak, mint ez. Ilyet. (Baracknyit mutat.) És az olyan kő. Az olyan szívárványos. Olyan mindenféle színű.

De akkor vót, mikor még pulya vótam, akkor rengeteg csuszó vót, az biztos, de most már nincs annyi csuszó, mint akkor vót.

Aztat én nem tudom, hogy mire használták, azt tudom, hogyha megfogták a csuszót, rengeteg vót, vót szabadkémény, betették, oszt a zsírja meg csak csepegett kifele. A zsírral bekenték, ami fáj.

Olyat is hallottam, hogy összetörték. Gút mellett, én is egyszer rámentem a csuszóra, mikor fujták a követ, én is, tudom, ezelőtt sokat vótam abba az erdőbe. De akkor nagy erdő vót, de mióta a katonák itt vótak, hát nem sok csuszó lett erre.

Nekem vót olyan kő. Ó, hát mikor vót az, hát kisjány vótam! Olyan, mint az üveg, oszt csak egybe van. – Hát soha nem láttál olyan követ? (A szomszédasszonyát kérdezi csodálkozva.)

Veréb Eszter, sz. 1924.

Gát, 2001. április 1.

11.

Látni nem láttuk, hogy fujták a követ, de hallani hallottuk, hát ki tudja. Hát azt mondják, a sok csuszók egybegyűlnek, és akkor ott fujják a követ, és akkor ott olyan gömbölyű, szivárvány alakú kű kerül ki. Hogy a szájukbul vagy honnat, nem tudom. Azt mondták, sebet görgítnek vele, valamilyen sebet. Valami daganatra jó vagy ilyesmi.

A csuszóbúrt ilyen gyűlésre, törésre szokták valamivel összekeverni, valami lisztve vagy mível, hallottam. Ahogy kibujik belőle, megmaradva a földön. Kibujt belőle és összeszedik. Levettele magáru, aztat én szedtem is, láttam is, de nem használtam. Nem használtuk semmire. De azt láttam, hogy ahogy kibujt belőle, ugyanúgy megvót a bőre. Csuszóvetkezésnek mondják azt. A csuszó megvetkezik.

Csontos Izabella, sz. 1928.

Gát, 2001. április 1.

12.

A kígyófélék összejönnek fajtája szerint. És egynek a farkára köpnek, fujják ők azt, olyan habfélét, és az megkövesedik. És addig fujják, míg végül egynek a farkára egy gyűrűszerű. Látni nem láttam, de tudok róla, hogy ez van, és ez a kígyóknál létezik. Ha valaki megtalálja, felhasználhatja gyógykezelésre kígyóharapás ellen. A jószágnak, ha valamilyen sebet keletkezik a lábán, vagy ilyesmi, vagy embernek is, ha mondjuk a lábán van valamilyen kiütés, arra használták régen az öregek. Bedörzsölgették vele. Megnedvesítették.

Nincs olyan ember, aki ilyesmit talált vón. A mai tudományok eztet elfelejtették. A kígyók mérgeét manapság is szedik.

Tyahur Ferenc 76 éves

Kígyós, 2001. március 27.

13.

Van ott egy kapu, és azon egyenesen mentek fel, és ott szélen, már ahol az erdészház van, ott van egy olyan folyás, patak, és akkor csak fütyöltek a kígyók, és mindenfelől jöttek odafele, de ü is ment, mert félt tüle. És akkor volt egy ilyen halmaz, és volt valami nagyon szép fényes kő, és arra mentek. Azt mondták, hogy ha azt a követ el tudják venni a kígyóktól, akkor az az ember szerencsés lesz. De vigyázni kell, mert ha a kígyók erősebbek, akkor leteperik, aki hozzányúl. Azt mondja anyám, hogy az csak egy ilyen kis fényes kű vót. (Diónyt mutat.) De mindenfelől csuszáltak kifele a kígyók.

Tahur Erzsébet, 78 éves

2001. március 27.

14.

A Szent György nap előtt kikelt, az mérges kígyó, amelyik utána kől, az már nem annyira mérges. A kígyó is fial, hát fial, mer vannak ilyen kicsik is. Van olyan ember, aki őrizkedik a kígyóktól. És van olyan ember, aki megfogja és beteszi a kebelébe. Ha a fullánkját kivesszik, az már ártalmatlan.

Én őrizkedtem tőle mindig. Ugy ismertem meg az apámtul meg az anyámtul, hogy a kígyó mérges állat.

Sass Lajos, sz. 1908.

Kígyós, 2001. március 27.

15.

Az őszi kikerics mérgező növény. Oroszul bezvremennyik oszennyik, úgy hívják. Tavasszal jön ki a növényi része, ősszel meg virít. Kolhicint tartalmaz, a tehenek kikerülnek, mert ha lelegetik ezt a lila virágot, elpusztulnak tőle. Régi hiedelem szerint úgy tartották, hogy ősszel a kígyók, mielőtt már a fekvőhelyre mennek, csomókba összegyűlve követ fújják. És ettől mérgező a növény, mert ott nyílik ez a virág azon a helyen, ahol a kígyók a követ fújják.

A kígyókővel varázsoltak, jószágoknál fekélyeket gyógyítottak.

Darcsi Gyula, 50 év körüli (állatorvos)

Fornos, 2001. március 29.

16.

Az öregek elbeszéltek, a nagyanyámnak a nagyanyja mesélte még a nagyanyámnak, az mondta, hogy a csuszók követ fújják valahol a bokorba. A hegyódalba, mer ott tartózkodnak a csuszók. Napos helyen, ahol korábban odasüt a nap, dombódalba, sziklás helyen, inkább ott tartózkodtak a csuszók. Meg a bokrokba meg köves helyen a dombódalba. Kérdeztem, hogy milyen kő vót. Azt mondta, hogy fehér kő vót, olyan sziklaforma kő. Olyan kis fiskus jány vótam, szerettem érdeklődni. Nagyanyám árvajány vót, oszt mesélt nekünk mint gyermekeknek. De ez valami rossz vót. Mondták, hogy egyik arra használta fel, hogy gyógyítson, a másik arra, hogy varázsoljon. A csuszófújta kőről ezt hallottam.

Máté Irén, sz. 1926.

Dercen, 2001. március 28.

17.

A Szent György nap előtti csuszót megfogták, hazahozták, csiptetővel, úgy mondták, két fa közé tették, oszt megfűstölték. Összetörték, oszt rehomára használták. Összetörték zsírral, oszt avval kenték, aki rehumás vót. Hogy babona vót-é vagy valóság, aztat nem tudom, csak erről hallottam.

Máté Irén, sz. 1926.

Dercen, 2001. március 28.

18.

Elmentem Oroszba, és a kalyibába lefeküdtünk. Vasárnap vót, nem dőgoztunk, pihentünk, és ü beszélt nekem (az apja - gyűjtő), hogy ha béka verekedik a csuszóval, igyekezzem széthajtani. Ne lökjem el a vesszőt. Na, én meg lefeküdtem a kalyibába, majd egyszer hallom az udvaron:

– Jaj, a csuszó, jaj a csuszó, jaj a csuszó verekedik a békával!

Nekem mánis a fejembe jött, hogy mit mondott apám. Leugrottam én az ágyru, szaladok oda befele, mer egy másik kalyibába vót. Bebujt valahogy. Na, letörtem egy kis száraz botot, gondoltam, avval összevágom. És mán a csuszó nemhogy na, verekedett, csak a csuszó kitátotta így a száját, és egipnozorolta a békát, a béka magátu ment má a szájába fele, nem verekedtek ük. Olyan szépen ment a szájába fele, hogy énnekem má megállott a szemem, én má féltem odafele menni. Na, de csak huzott engem, hogy ü mondta, hogy avva a botva...

És odaszaladtam, má a szájába kilöktem a békát. A béka elugrált, a csuszót felfogtam, és gondolom, hogy ne vegyék mások észre, hogy ne, én a botot el akarom dugni, és ott is hagytam az ágy alatt. Odalöktem az ágy alá, és a csuszót kivittem, nahát megcsipdestem így a nyakát, lehúztam a bürt, és kiakasztottam. Ott vót nekünk közel olyan fák. A nap sütött, a zsírja csepegett. Majd csak nézem, hogy hogy menjek be elvenni a botot, mert nem az én kalyibámba vót, a más kalyibájába. Hát várom, hogy mikor elmegynek valahova. Na, valahogy ük kimegynek valahova. Na, valahogy ük kimentek, eprezni mentek, mer nagyon sok eper vót. Én is csak bementem, elvettem a botot, és eldugtam. Nem a házba, mer azt is hallottam, ü beszélt (az apja – gyűjtő), hogyha a házba tartom, az veszekedés. Verekedés, veszekedés. Kint dugtam el.

Na, de nekem csak nyomta a szívemet, hogy még valamék asszony összeverekedik az urával, szét kellesz hajtani, én meg eztet nem akarom, elmentem, s elvettem a két botot, benyomtam a tűzbe. És Vali meg, mán a feleségem, nem akarta. Isten őrizz, azt mondja, hogy hozd nekem az útba hazafele!

Gyűjtő: Mit tud ez a bot?

Marinka Bertalan: Az a bot, ez teközted nem lesz veszekedés, csak jó élet. Te nem jól csináltál! Mikor látod, mer a csuszó, má magad is láttad, hát ott vótá akkor is, mikor a juhokva vótunk ketten. Emléksze rá? Na? Széjelhajtottam? És ellopták anyádtu. Én odaadtam anyádnak

Tedd a kofferba, akárhogy, azt magadná tarthattad. Az sose veszekedés. Mer te segítetté a jószágon. És nem kellett neked a csuszót megnyuzni, elengedni szabadra. Ha tanálsz ilyesmit, érted, sose nyuzd meg! Eleresztetted a békát, hajtad el, és a csuszót, várd be, hogy menjen el jó messzire! Az a bot olyan bot, ha teneked van olyan barátod, vagy valaki megfizet neked, hogy csináld meg nekem, hogyhát én maradjak el tülle, mer így vagy úgy, vagy rossz életje van, vagy a családnak.

Lakatos Anna: Vagy részeges az az ember, oszt nem akarnának, hogy legyen a ház mellett. Csak így nyúljon hozzá, rögtön elmarad. (Mutatja.)

És akko megcsapdosod, miko megy a csuszó arra (mutatja, hogy ellenkező irányba), csapdosd meg és gondolj rá háromszor: „Ahogy elhajtottalak benneteket egymástul, ugy használjon ez a bot!”

Ákármire használ az a bot, akár mire. Érted? Mer te evve megmentetted az illetjit, és megmentetted a másik illetjit is. Te tudod, amire te gondolsz, az a bot arra jó.

Lakatos Anna, sz. 1938.

Lakatos István, sz. 1962.

Marinka Bertalan, sz. 1932.

Beregújfalu, 1991.

19.

Szent György napkor mikor te elmenc az erdőre, és a csuszót megfogod. Az első csuszót. Az első csuszót megfogod, fogd meg szépen, a zsírját csepegtesd ki, és szárítsd ki a csuszót. Amék botva megfogod ütet, érted, és azt a csuszót kiszáritod, vagy pedig a bürt, ez neked mindenre hasznos. És azt a botot se lökd el! Jószágot, amerre megfűstölöd, hogy én má lehet leszek csordás, vagy nem leszek csordás, ezt nekem az öreg adta, ezt a tudományt. A botodot

füstöld meg, ahon leszurod a botodot, arra a te jószágod fog legelni, ahonnan meginted a jószágot, onnét fog menni a jószág. Érted? A Szent György napi csuszótu. Ha pedig így fogo tenni, érted, szíjjelmege az egész jószág. (Széttárt karjaival mutatja.) A bot kezedbe. A botodot nagyon őrizd! Leszurtad a botodot közepen a mezőn, az a jószág körül rajta fog neked legelni. Na, most elárultam, ezt az öreg adta nekem ezt a tudományt! (A számadója)

(Jelen lévő fiának magyarázta.)

Marinka Bertalan, sz. 1932.

Beregújfalu, 1991.

20.

Szent György napkor a kígyók követ fújnak, és ilyenkor vedlik le a bőrüket. Találtak sok levedlett bőrt egy csomóban.

Ha valaki megtalálta a követ, nem adta senkinek, eltette magának.

Márki Pálné, sz. 1913.

Nagybereg, 2001. április 3.

21.

Nyáron, június tájon csuszórajzás van. És akkor a csuszók összejönnek, és akkor fujják a követ. És addig fujják, van olyankor, hogy egy-egy csomó ötöt, hatot felfúj, de gyönyörű, mindenféle szívárványszín van ebbe a kis golyókba. Szívárványjáték vót benne. Gömbölyű, kegyetlen kemény vót. Azonkívül a csuszóknak az a feladata, különben is a siklóknak – békával élnek főleg – és a csuszónak bujik be magátul a szájába a béka. Bebukik a szájába magátul a béka. Ugyhogy tehetetlenné válik a béka, mert hipnotizálási ereje van a csuszónak, magától mászik befele és nyöszörög a csuszó mindaddig, míg be nem bujik. Nem kell csak egy bottal keresztülhúzni előtte, akkor már hatalomba kerül a béka, és örömmel elugrik, a csuszó már tehetetlen. Én például a puskát húztam el, a puskacsövét, nem vártam a botra, a puskacsövét keresztülhúztam előtte, és megmentettem a békát. Persze, van olyan, hogy a kígyó oszt mérgesen néz az emberre, hogy nem sikerült neki a támadás. Szabályosan bujik be a szájába, és nyöszörög, nyöszörög, lassan teszi be a lábát, így mászik. (Mutatja.)

Csuszókövel találkoztam. Vót is nekem. Már most nem lehet találni. Ez már olyan dolog, hogy a fiatalág ezt elhagyálta, itt az erdők megszűntek, a nagy erdősegek, úgyhogy már itt közel olyan csuszók nem nagyon vannak, vagy ha vannak is, a technika, ez-az, előbb-utóbb megöli.

– Mire használták a követ?

– Semmire, csak játszani a gyerekeknek. Lehet, hogy valaki tudott vele valamit csinálni, de nem tudom.

Kun Jenő, sz. 1923.

Nagybereg, 2001. április 1.

22.

Kaszált az ember, elment kaszálni az erdőbe, és lefeküdt. Ebédelni vitt magával tejet. Kiverte a kaszát, mer kaszás ember vót. Megebédelt, oszt lefeküdt. Aludt egyet. Nem úgy régen, hogy egy óra hosszát ebédelték! Aludt vagy két órát. Aludt, amennyi jólesett. És egyszer érizte, hogy a gyomra teli van, hideg. Elkezdett kiabálni: Segítség, segítség! Nem tudta, mi az, csak teli vót. Az emberek odagyűltek. Egy ember kapsolt arra, hogy mi van vele. Egy kis tejet odavitt, oda tette a szájához egy kis tányérba, és a csuszó kibujt belőle.

Világos József, sz. 1948. Jánosiban

Beregszász, 1994. június.

23–24–25. (ruszin)

Hát hogyha valakinek kijött valami kis göm, és ü avval a küvel így körül, (keresi a magyar szót) kerekítette, valamit mondott is még hozzá, nem tudom, hogy mit mondott. Meg imádkozni imádkozott.

Nem nagyon hittem, de én is meggyőződtem, hogy vót olyan, vót, jajaj, nagyon sokan jártak hozzá, nagyon sokan. Ha valakinek a lábán vagy a kezén vót ohnik, olyan piros kiütés,

Az egy olyan kő (tojásnyit mutat) és a közepében van egy kis lyuk. Itt állott, állott, oszt Mariska eljött, oszt elvitte, hogy megvan-e neki vagy nincs, azt nem tudom. Anyósom azt mondta, hogy az a kő már több, mint száz éves. Órá is hagyta valaki azt a követ.

Princ Ilonka, sz. 1934.

Beregújfalu, 2001. április 5.

Én is a fiával jártam, mikor beteg vót. Vót egy kelés az arcán, és ment má a szemére neki, állomáson vótunk akkor, ott éltünk. Onnén jöttünk, és ő megcsinálta avval a kővel, és jó lett. Nekem is vót „szmertilnyá kiszty” (csontkinövés) és a csuszókövel segített.

Szolomka Lászlóné, sz. 1931.

Beregújfalu, 2001. április 5.

Én láttam, azon van a közepén egy gödör, azt fel lehet fűzni
Az jó vót, ha vót valakinek kelése, daganata, gyulladása vagy a szeme fáj, bármilyen kiütéses bőrbetegsége, meg kellett dörzsölni, megkerekíteni, és használt.

Szavkó Anna, szül. 1926.

Beregújfalu, 2001. április 5.

26.

Édesanyám magyarázta valamikor gyerekkoromban, hogy volt egy olyan kis szivárványos üveggolyó, nagyon tarka, azon én mindig úgy elcsodálkoztam, néztem, hogy hogy tudott az olyan szép lenni, olyan színes. És akkor anyukám azt mondta, hogy ezt a kígyók fújták, valahol a mezőn találták, hogy ez kígyó fújta kő. A kígyók összeállnak egy csomóba, és ezt a követ fújják. És ez azért ilyen formás és szép színes. Én azt annyira őriztem, de hogy végül hova lett, nem tudom.

Édesanyám azt mondta, hogy három kígyó, de most Margit néni, hogy kérdeztem, ő azt mondta, úgy hallotta, hogy több kígyó áll össze.

Margit néni úgy magyarázta, hogy tavasszal, mikor előbúznak a kígyók, sokan meg úgy tartják, hogy ősszel, mielőtt elbúznak.

Anonyma, 40 év körüli

Nagybereg, 2001. április 1.

27.

... amék botva öltük a csuszót, azt vittük a vásárba, hogy akko szerencsénk lesz az ökör-eladásba vagy az ökörvevésbe. Azt a botot, azt vittük magunkva.

Molnár Árpád, sz. 1920.

Beregújfalu, 1992.

28.

Felmásztunk a nagy cseresznyefára, az unokatestvéremmel. Hát mi szedjük gyönyörűen – szénázni mentünk, mentünk édesapámnak segíteni – hát ahogy felnézek, mondom:

– Jaj, nézd csak, Irén, ott is egy nagy bukó csuszó, azt se tudtuk, hogy szálljunk lefele.

Leugrottunk, megijedtünk.

– A fa tetején? – kérdezi az egyik jelenlévő.

– Bizony. És akkor szaladtunk. Édesapám szaladt a vasvillával. Egy szaladt utánunk.

Fábián Erzsébet, sz. 1931.

Nagybereg, 2001. március 21.

29.

Kijárt a nagy csuszó a gyerekhez tejet inni. Olyan nagy vót, hogy meglütték a cseh csendőrök, még abba az időbe vót. Mikor meglütték, megnyúzták, a zsírjáva a cseh csendőrök úgy dörzsölték magokat, rögtön levetkeztek a nagy kövér emberek, és azt mondták, hogy az nagyon jó rehomátul.

Dankánics Anna, sz. 1935.

Nagybereg, 2001. március 21.

30.

Voltak olyan kígyók, hogy úgy hívták, hogy rézkígyó. Olyan kis sárgák voltak, nem voltak túl hosszúak, de amikor ráütöttek, akkor darabokra széjjeltörték, ízekre. Rengeteg volt belőlük. Ha felfordítottak egy rend szénát, volt, hogy 3-4, de még 5 is alatta. Ráütöttünk, darabokra tört.

Márki Pálné, sz. 1913.

Nagybereg, 2001. április 3.

Az elbeszélők életkor és nemek szerinti megoszlása

Helység	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-80	80-90	90-	Nő	Férfi	Összesen
Beregújfalu	1		1	4	10	8	2		14	12	26
Dercen					1	3	1		2	3	5
Fornos			1		1	2			3	1	4
Gát				1		3			4		4
Jánosi				1	1					2	2
Kígyós		1				3		1	2	3	5
Nagybereg			1	1	3	1	1		5	2	7
Összesen	1	1	3	7	16	20	4	1	30	23	53

Az elbeszélők nemzetiség szerinti megoszlása

összesen	53
magyar	46
ukrán	4
(cigány)	3

A kígyókő szám szerinti előfordulása

Elbeszélések száma	100
A kígyókő előfordulása	21
A kígyókő gyógyító szerepe	15

Irodalom

BALASSA Iván

1963 *Karcsai mondák*. Budapest.1989 *A határainkon túli magyarok néprajza*. Budapest.

BORSOS Balázs-PENCKÓFERNÉ Punykó Mária

1991 Faragott fejfák a Szernye-mocsár környéki magyar falvak temetőiben. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*. 320-331

ERDÉSZ Sándor

1984 *Kígyókultusz a magyar néphagyományban*. Debrecen.

FARKAS Imre

1895 A Szernye-mocsár leírása. *Bereg. Társadalmi és megyei érdekű hetilap* XI. évf. 19-24. sz.

FAZAKAS István és SZÉKELY Sz. Magdolna

1990 *Igézet ne fogja*. Budapest.

HERMANN Antal

1896 Kígyókövet fujni. *Ethnographia* VII. évf. 477-481

IPOLYI Arnold

1854 *Magyar Mythologia*. Pest.

Dr. KÓSSA Gyula

1908 Kígyó az emberben. *Ethnographia* XIX. évf. 274-281

KÓTYUK Erzsébet

2000 *A népi gyógyítás hagyományai egy kárpátaljai magyar faluban*. Budapest.

NÉPRAJZI LEXIKON

1980 3. kötet. Budapest.

OLÁH Andor

1986 *„Újhold, új király!” A magyar népi orvoslás életrajza*. Budapest.

O. NAGY Gábor

1979 *Mi fán terem?* Budapest.

PÁLÓCZI HORVÁTH Lajos

1986 *Álompákász. Egy dzsentrí gyermekkora*. Budapest.

PUNYKÓ Mária

1993 *Tűzoltó nagymadár* (Beregújfalui népmesék és mondák) Budapest-Beregzász.

SZIVÓS Béla

1902 A kígyókőről. *Ethnographia* XIII. évf. 377

UJVÁRY Zoltán

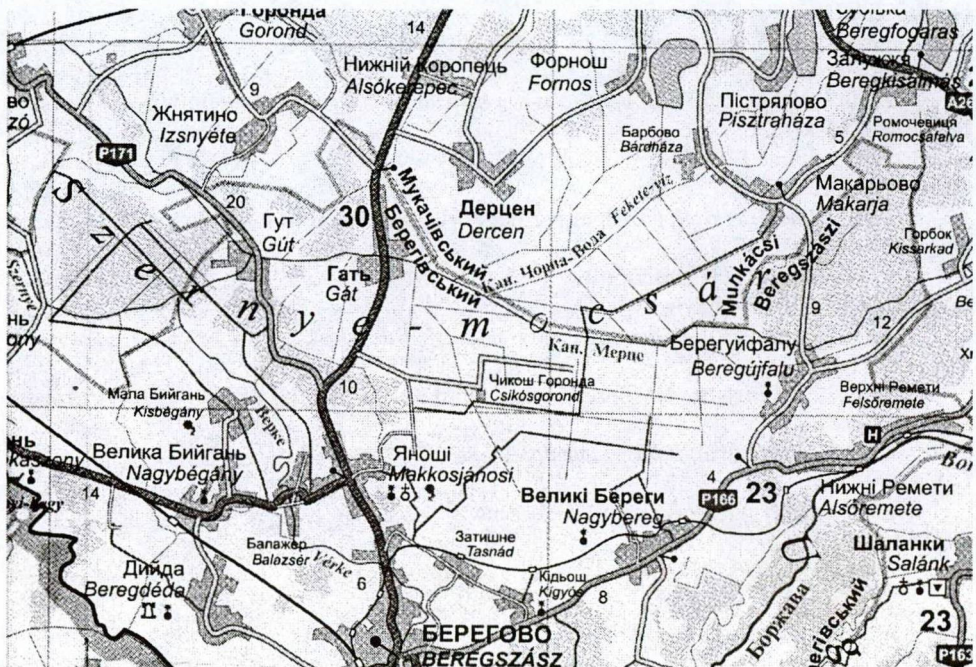
2000 *Folklorfejezetek Gömörből*. Debrecen.

VISKI Károly

1943 *A Magyarság Néprajza* IV. kötet. Budapest.

Beliefs relating to the snakestone and its role in popular medicine in the villages of Szernye-marsh

The essay deals with the beliefs relating to the snakestone blowing and its use in folk medicine in the villages of Szernye-marsh (Suncarpathia, today Ukraine) on the basis of a hundred narratives. In these stories the circumstances of the stone-blowings are mostly corresponding: usually in spring in the forest or in the hillside heaping up a lot of snakeheads, blowing the stone with a murmuring sound. The snakestone is round or oval, its size is like a nut, a peach, a plum or an egg and it is 'iridescent'. The snakestone has a healing power. It is usually used for the heal of people, rarely of animals and mainly for the cure of dermatitis. It was also used in case of eye disease and snake-bite. The way of healing was the so called 'rounding' and it was successful only in the hand of competent experts.

A Szernye-mocsár körüli települések